

Irena NIEDŹWIECKA-FILIPIAK, Zbigniew KURIATA

Uniwersytet Przyrodniczy
Instytut Architektury Krajobrazu
Wrocław, Polska
e-mail: irena.niedzwiecka-filipiak@up.wroc.pl
e-mail: zbigniew.kuriata@up.wroc.pl

ZAGOSPODAROWANIE PRZESTRZENNE WSI W PRACACH UNIWERSYTETU PRZYRODNICZEGO WE WROCŁAWIU

słowa kluczowe: wieś, dziedzictwo kulturowe, Odnowa Wsi, zagospodarowanie przestrzenne

Streszczenie *W artykule zaprezentowano metodę opracowania planu rozwoju miejscowości, który wykonano dla 58 wsi leżących na terenie województwa opolskiego, w okresie od 2003 do 2008 roku. Prace prowadzone były przez naukowców i studentów w ramach Programu Odnowy Wsi. W 2008 roku wykonano badania (analizy i zestawienia) dotyczące stopnia wykorzystania przekazanych opracowań. W tym celu w urzędach gmin przeprowadzono ankiety, a we wsiach wykonano wizje lokalne. Celem prac było określenie wpływu zrealizowanych opracowań na wygląd poszczególnych miejscowości a także na samych mieszkańców. Z przeprowadzonych ankiet i wywiadów wynika, że największe znaczenie dla poszczególnych miejscowości miał bezpośredni kontakt z osobami wykonującymi opracowania, oraz to że mieszkańcy dowiadywali się o unikatowych wartościach kulturowych, często bagatelizowanych, jakimi dysponują poszczególne wsie.*

WPROWADZENIE

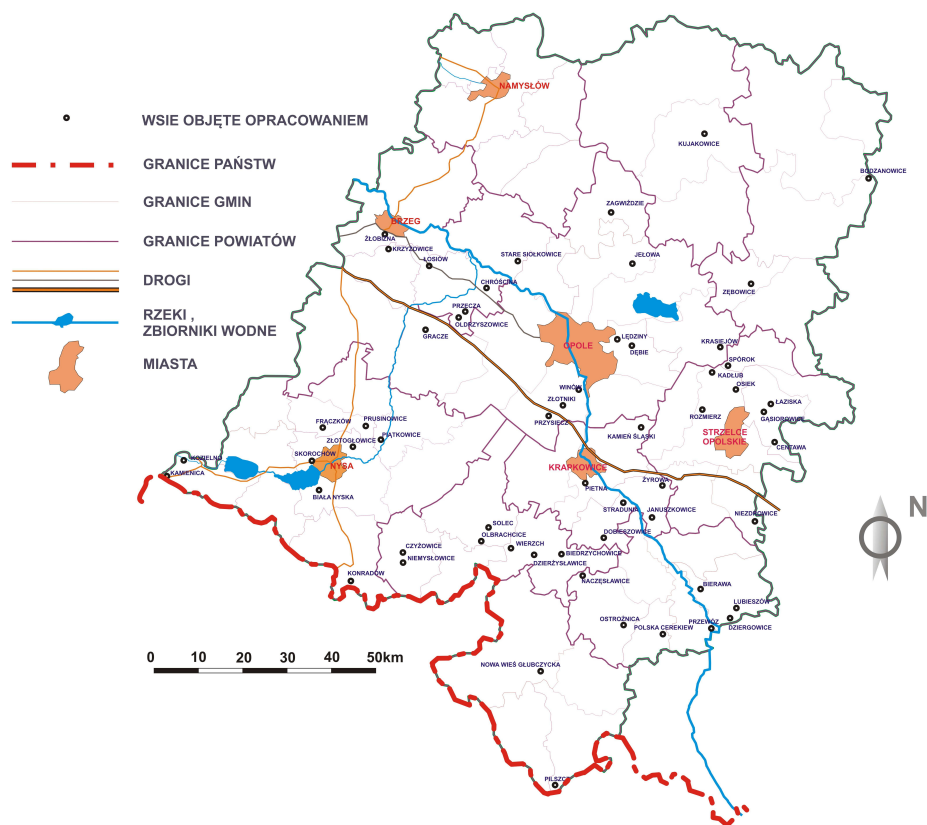
Wieś polska ulega przemianom charakterystycznym dla obszaru całej Europy. Zmienia się struktura zawodowa jej mieszkańców, coraz mniej rodzin utrzymuje się z rolnictwa, a wsie stają się ośrodkami wielofunkcyjnymi. Ma to swoje odbicie również w wizualnej stronie miejscowości. Wyglądem zabudowy, sposobem zagospodarowania terenów prywatnych i gminnych wsie zbliżają się do miast. Niejednokrotnie zapomina się o tym, że jedną z największych wartości obszarów wiejskich, a także nośnikiem regionalizmu, jest ich charakterystyczna zabudowa, której najważniejsze

cechy powinny być wykorzystywane w nowych obiektach, a przy remontach i adaptacjach winno się je zachowywać. Nie oznacza to absolutnie tworzenia ze wsi skansenów. Mieszkańcy poszczególnych miejscowości powinni mieć odpowiedni standard życia (zabudowy i infrastruktury), ale nie jest to równoznaczne z zacieraniem odrębności, cech charakterystycznych i regionalnych poszczególnych wsi. Prowadzone działania nie muszą się wzajemnie wykluczać, a wręcz odwrotnie, można je z sobą połączyć. Pozwalają one utrzymać cechy regionalne danego obszaru i być w zgodzie z prowadzoną polityką i wytycznymi Unii Europejskiej, np. z „Europejską Koncepcją Rozwoju przestrzennego. Na drodze do przestrzennie zrównoważonego i wyważonego rozwoju Unii Europejskiej” (EUREK), przyjętej w 1999 roku. Nie ma ona charakteru wiążącego, jednak jednym z ważniejszych jej elementów jest zwrócenie uwagi na zapewnienie różnorodności kulturowej na terenie Unii (Hernik, Olejniczak, 2006).

Odmienność obszarów wiejskich w stosunku do zurbanizowanych miejskich, a także ich wartość wynikającą ze specyfiki powstawania, dostrzeżono już w latach 70-tych XX wieku na zachodzie Europy. Powszechna urbanizacja powodowała unifikację, co miało również swoje negatywne odbicie w rozwoju wsi. W tym czasie powstał początkowo w Niemczech, a następnie w Austrii program Odnowy Wsi, który stał się pomocnym narzędziem w prowadzeniu odpowiedniej polityki rozwoju obszarów wiejskich. Program ten stawia przede wszystkim na człowieka – mieszkańca wsi. Najważniejsza jest inicjatywa oddolna i uczestnictwo mieszkańców wsi we wszystkich działaniach związanych z realizacją tego programu. W ramach Programu Odnowy Wsi dąży się do podniesienia standardu życia na wsi, określenia nowych źródeł zarobkowania, a przy tym zachowania tożsamości i specyficznego charakteru obszarów wiejskich (Wilczyński, 2003). W Polsce Program Odnowy Wsi zapoczątkowało województwo opolskie od 1997 roku, a od kilku lat stopniowo wprowadzany jest na teren całego kraju.

CEL, ZAKRES I METODYKA PRACY

W artykule przedstawiono metodę oraz wyniki badań związane z opracowanymi planami rozwoju wybranych miejscowości. Celem prac była próba określenia wpływu tego rodzaju dokumentów na życie mieszkańców i stopnia ich wykorzystania we wsiach objętych analizami. Badania dotyczyły miejscowości, które były wskazywane a następnie opracowywane, na podstawie porozumienia zawartego pomiędzy Instytutem Architektury Krajobrazu Uniwersytetu Przyrodniczego we Wrocławiu, a Urzędem Marszałkowskim Województwa Opolskiego, w ramach programu Odnowy Wsi, w latach 2003-2008. Zakres terytorialny obejmował obszar całej Opolszczyzny (ryc.1).

Ryc. 1. Położenie wsi województwa opolskiego objętych opracowaniami realizowanymi przez Instytut Architektury Krajobrazu Uniwersytetu Przyrodniczego we Wrocławiu w latach 2003-2008.

Źródło: opracowanie własne I. Niedźwieicka-Filipiak.

Fig. 1. Localization of villages in Opolskie voivodship included in elaborations done by Institute of Landscape Architecture at Wrocław University of Environmental and Life Sciences in the years 2003-2008.

Source: own compilation by I. Niedźwieicka-Filipiak.

WSPÓŁPRACA UCZELNI W RAMACH PROGRAMU ODNOWY WSI

Działania związane z realizacją Programu Odnowy Wsi Opolskiej koordynowane są w skali województwa przez Urząd Marszałkowski Województwa Opolskiego. Jednym z elementów wsparcia Urzędu dla wsi, przy realizacji tego programu, była współpraca z Uniwersytetem Przyrodniczym we Wrocławiu (dawniej Akademią Rolniczą we Wrocławiu), jaka miała miejsce w latach 2003-2008. Corocznie zawierano umowę, w ramach której pracownicy naukowcy Instytutu Architektury Krajobrazu wraz ze studentami kierunku architektura krajobrazu wykonywali opracowania dotyczące planu rozwoju miejscowości.

Opracowania realizowane przez naukowców wraz ze studentami są bardzo istotne, gdyż pomagają uniknąć podejmowania nieprzemyślanych decyzji i działań na obszarach wiejskich, których skutki trwają przez lata. Prawidłowe zagospodarowanie przestrzeni wsi to przede wszystkim szacunek dla wartości zastanych, określenie charakteru i cech indywidualnych danego miejsca, znalezienie form architektoniczno-urbanistycznych wyróżniających ją spośród innych, ochrona krajobrazu. A wszystko po to, aby zaspokajając potrzeby społeczne ujęte w planie, właściwie kształtować zarówno krajobraz przyrodniczy jak i kulturowy, nie tracąc nic z jego jakości i specyficznego charakteru. Ważne jest przy tym kreowanie polityki racjonalnego i oszczędnego gospodarowania terenami. W pracach korzystano z dostępnych materiałów ikonograficznych, kartograficznych, planistycznych oraz istniejących opracowań dotyczących analizowanego obszaru (m.in. Biesiekierski i in., 1998; Borcz, 2003).

Przy tego rodzaju opracowaniach koniecznością staje się wnikliwa analiza poszczególnych elementów zabudowy i całego otoczenia wsi, aby na tej podstawie określić zakres i kierunki rozwoju przestrzennego, a także formę i sposób kształtowania danej jednostki wiejskiej. Istotne jest również, aby wieś traktować całościowo przy podejmowaniu jakichkolwiek decyzji inwestycyjnych na jej terenie. Projekty dla wybranych miejsc we wsi (wnętrz ruralistycznych), podporządkowane całościowej wizji rozwoju miejscowości, pozwalają na uniknięcie chaotycznych działań i dewastacji konkretnej przestrzeni.

Zakres opracowań obejmował między innymi:

- inwentaryzację elementów przestrzeni wsi, urządzeń oraz infrastruktury technicznej i społecznej,
- analizę zagospodarowania przestrzennego terenów zabudowanych wsi,
- koncepcję urządzenia wyznaczonego obszaru wsi, w tym opracowanie projektu małej architektury dla wybranego terenu wg uzgodnień z liderami odnowy wsi.

Do opracowania typowano corocznie 10 miejscowości, laureatów konkursu Piękna Wieś Opolska w kategorii najpiękniejsza wieś. Była to forma nagrody, która mobilizowała mieszkańców poszczególnych sołectw do uczestnictwa w konkursie i uzyskania możliwości współpracy i wykorzystania wiedzy osób, które całość działań pilotowały. W ten sposób w latach 2003-2008 objęto opracowaniami 58 wsi (2 z nich zakwalifikowały się dwukrotnie).

W pracach prowadzonych przez Uczelnię na rzecz wsi wyznaczono dodatkowo następujące cele:

- współpraca z mieszkańcami wsi na wszystkich etapach prowadzonych prac (konsultacje społeczne),
- uświadomienie studentom wagi problemów związanych z realizacją zadania projektowo-planistycznego, oraz odpowiedzialności za wykonaną pracę (cel edukacyjny).

PLAN ROZWOJU MIEJSCOWOŚCI

Prowadzone w ramach programu Odnowy Wsi Opolskiej prace realizowane były pod hasłem *Zadbajmy o nasz krajobraz*. Pierwsze - pilotażowe opracowanie dotyczyło wsi Pilszcz, co zostało zaprezentowane na I Polskim Kongresie Odnowy Wsi w kwietniu 2002 roku (Niedźwiecka-Filipiak, 2002).

Zawsze prace wykonywano w trzech etapach. Początek to przyjazd studentów wraz z opiekunami do wsi, gdzie w ciągu kilku dni zbierane były dane metodą bezpośrednich inwentaryzacji urbanistycznych i fotograficznych. Jednym z ważniejszych działań były spotkania z mieszkańcami wsi, którzy w bezpośrednich kontaktach artykułują swoje potrzeby, spostrzeżenia, a także są ogromną skarbnicą wiedzy na temat analizowanego obszaru. Na tym etapie następował również wyjazd do urzędu gminy w celu spotkania z władzami lokalnymi, zebrania danych i skorzystania z opracowań, które zostały wcześniej wykonane, a dotyczą wybranej miejscowości.

Następnie przeprowadzane były analizy zebranych materiałów i informacji, w efekcie czego powstawały dwa dokumenty:

- 1) katalog elementów charakterystycznych,
- 2) plansze analityczne zmierzające do określenia słabych i mocnych stron miejscowości oraz wizji i planu jej rozwoju (ryc. 2).

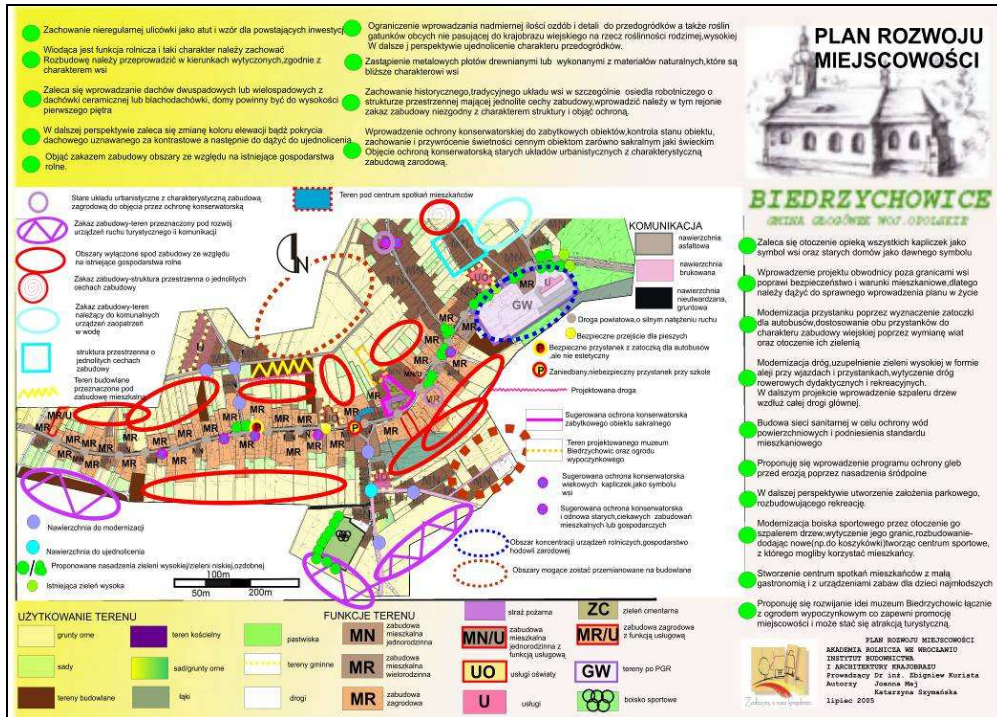
Chcąc właściwie ukształtować przestrzeń należy na początku dokładnie rozpoznać stan istniejący, zrozumieć jej wewnętrzną logikę, aby móc chronić odrębność terytorialną wsi, a jednocześnie w dalszym ciągu ją rozwijać. Z tego względu działania projektowe prowadzić należy w następujących zakresach:

- 1) Kierunki rozwoju przestrzennego wsi w ujęciu historycznym – ochrona układu ruralistycznego.
- 2) Formy zabudowy – wyróżnienie cech regionalnych zabudowy.
- 3) Funkcje terenu – wyznaczenie obszarów konfliktowych.
- 4) Stan techniczny budynków- określenie obszarów podlegających rewitalizacji.
- 5) Wyznaczenie obiektów zabytkowych i charakterystycznych -określenie obszarów chronionych.
- 6) Infrastruktura techniczna - strefy ochronne.
- 7) Woda i zieleń w planie wsi - analiza zieleni po względem częstotliwości występowania, wyróżnienie gatunków zieleni rodzimej.
- 8) Układ komunikacyjny - możliwości i konieczność zmian.

Na podstawie przeprowadzonych analiz i wyciągniętych na tej podstawie wniosków określa się słabe i mocne strony miejscowości, a także przygotowuje plan jej rozwoju, a następnie koncepcje projektowe wyznaczonych miejsc problemowych wyznaczonych podczas analiz (Kuriata, 2005; Niedźwiecka-Filipiak, 2005). Cały czas

poszczególne elementy opracowania konsultowane są również z zainteresowanymi stronami (mieszkańcy wsi, władze gminy).

Ostatni etap to prezentacja gotowych opracowań społecznościom lokalnym, przedstawicielom władz samorządowych i uczelni.

Ryc. 2. Przykładowa plansza z planem rozwoju miejscowości Biedrzychowice, 2005.

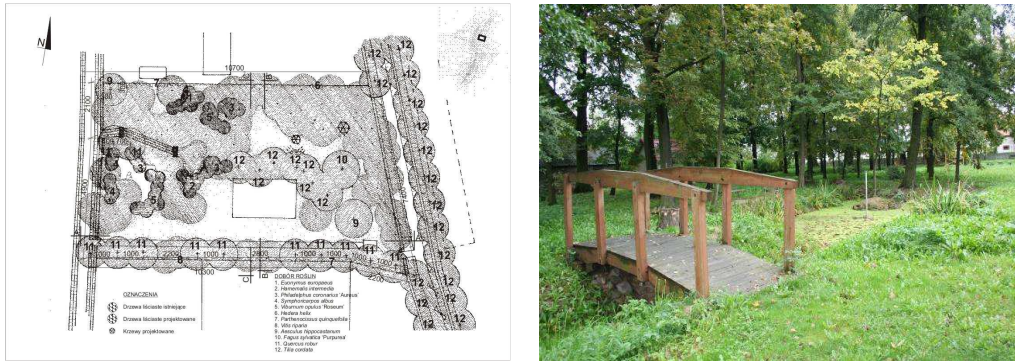
Źródło: opracowanie wykonane pod kierunkiem dr inż. Z. Kuriaty.

Fig. 2. Exemplary board with the plan of development of Biedrzychowice 2005.

Source: designed by students supervised by Z. Kuriata.

EFEKTY PROWADZONYCH PRAC

W 2008 roku zebrano informacje oraz wykonano analizy stopnia wykorzystania wykonanych i przekazanych opracowań. W tym celu w urzędach gmin przeprowadzono ankiety, a we wsiach wizje lokalne w celu określenia, w jaki sposób przyjazd do wsi naukowców i studentów oraz zrealizowane opracowania wpłynęły na sposób myślenia mieszkańców, w zakresie ochrony posiadanych zasobów kulturowych a także wygląd poszczególnych miejscowości.

Ryc. 3, 4. Prusinowice – park wiejski.

Źródło: realizacja częściowo wg opracowania studenckiego wykonanego w 2004 r. pod kierunkiem I. Niedźwieckiej-Filipiak, stan 2009.

Fig. 3, 4. Prusinowice – village park.

Source: partially realized according to elaboration by students in 2004 supervised by I. Niedźwiecka-Filipiak, state: 2009.

Analizie poddano 58 miejscowości, a wnioski dotyczące opracowanych koncepcji projektowych wybranych obszarów są następujące:

- 1) Tematyka poszczególnych opracowań:
 - zagospodarowanie placu, skweru (22 koncepcje projektowe),
 - miejsca spotkań (12 koncepcji projektowych),
 - otoczenie obiektów usługowych (10 koncepcji projektowych),
 - boisko z zapleczem (6 koncepcji projektowych),
 - otoczenie zbiornika wodnego (5 koncepcji projektowych),
 - park (4 koncepcje projektowe).
- 2) Etapy realizacji poszczególnych inwestycji (do jesieni 2008 roku). W tej części przyjęto dla poszczególnych projektów 3 możliwości:
 - 0 - całkowity brak realizacji projektu,
 - A - etap projektu technicznego,
 - B - realizacja częściowo lub całkowita wg przekazanego opracowania,
 - C – realizacja wg własnego pomysłu.

W wyniku przeprowadzonych wizji lokalnych stwierdzono, że w 8 miejscowościach częściowo wprowadzono proponowane rozwiązania projektowe w życie, również w 8 zrealizowano projekty wg własnych wizji, bez uwzględnienia koncepcji otrzymanych z Uniwersytetu Przyrodniczego we Wrocławiu. Do jesieni 2008 roku dla 4 miejscowości wykonano dokumentację techniczną wykorzystując otrzymane opracowania i przygotowano się do realizacji.

Przykładem miejscowości, w której projekt zagospodarowania został częściowo zrealizowany wg dostarczonych przez uczelnię koncepcji jest wieś Prusinowice.

Wykonano tu adaptację mocno zdewastowanego, dawnego parku na miejsce spotkań mieszkańców – park wiejski (ryc. 3). Niestety nie wszystkie nowe nasadzenia wykonano zgodnie z sugestiami, a kolejnym mankamentem jest samowolne otoczenie całego założenia betonowym ogrodzeniem.

Z przeprowadzonych ankiet i wywiadów wynika to, że największe znaczenie dla poszczególnych miejscowości miał bezpośredni kontakt z naukowcami i studentami, oraz to, że mieszkańcy dowiadawali się o unikatowych wartościach tkwiących we wsi, często bagatelizowanych, i co z tym dziedzictwem poprzednich pokoleń można zrobić.

PODSUMOWANIE I WNIOSKI

Na podstawie przeprowadzonych badań i analiz można stwierdzić, że najistotniejszym elementem w procesie projektowania zagospodarowania przestrzennego wsi jest wiedza i świadomość społeczna. Tylko w ten sposób jesteśmy w stanie przekonać i zachęcić mieszkańców wsi do kształtowania jej krajobrazu tak, aby wprowadzając nowe elementy nie burzyć istniejących układów, a jednocześnie nawiązać do formowanej przez wieki tradycji miejsca.

Ważną składową projektu są konsultacje społeczne. Pokazanie dobrych i złych stron miejscowości oraz zaprezentowanie możliwości prawidłowego jej rozwoju dają duże szanse na to, że nasz pomysł zostanie w pełni zaakceptowany i zrealizowany.

Program odnowy wsi nie może być tylko jednorazową akcją, musi działać ciągle. Stąd kluczowym staje się zapewnienie stałej opieki ze strony gminy (odpowiedni pracownik). Osoba zajmująca się tym programem musi być właściwie do tej roli przygotowana (posiadane wykształcenie, wprowadzona w zakres działań po cyklu szkoleń, przez cały czas doksztalająca się).

Plany odnowy miejscowości, a także projekty zagospodarowania poszczególnych fragmentów wsi, powinny być wykonywane przez wyspecjalizowane i odpowiednio do tego przygotowane biura bądź zespoły projektowe.

Należy unikać realizacji projektów, które są wynikiem spontanicznych działań samych mieszkańców danej miejscowości, gdzie nie ma nadzoru fachowca. Projekt obejmujący swym zasięgiem wybrany teren powinien być częścią projektu dla całej wsi, bo tylko tak jesteśmy w stanie określić główne kierunki jej rozwoju przestrzennego, gospodarczego i społecznego.

LITERATURA

- Biesiekierski T., Bocheński S., Trocka-Leszczyńska E., Wiatrzyk S., Żabiński R., 1998: Architektoniczne kształtowanie krajobrazu ziemi opolskiej, Karta Opolska, Municipum, Warszawa.
- Borc Z., 2003: Architektura wsi, Wyd. Akademii Rolniczej we Wrocławiu.
- Hernik J., Olejniczak G., 2006, Planowanie przestrzenne w RFN, Oficyna Wydawnicza BRANTA, Bydgoszcz.
- Kuriata Z., 2005: Metoda opracowania planu rozwoju miejscowości, Architektura Krajobrazu 1-2/2005, 27-33.
- Niedźwiecka-Filipiak I., 2002: Wieś Pilszcz jako przykład aktualnego tematu w ramach programu Odnowa Wsi, Materiały Kongresowe I Polskiego Kongresu Odnowy Wsi, Opole.
- Niedźwiecka-Filipiak I., 2005: Przemiany wizerunku wsi opolskiej pod wpływem odnowy wsi, Architektura Krajobrazu 1-2/2005, 18-26.
- Wilczyński R., 2003: Odnowa wsi perspektywą rozwoju obszarów wiejskich w Polsce, Fundacja Fundusz Współpracy Program Agro-Info, Poznań.

SUMMARY

RURAL SPACE MANAGEMENT IN THE WORKS BY WROCLAW UNIVERSITY OF ENVIRONMENTAL AND LIFE SCIENCES

In the article there was presented the method of elaboration of localities development plan. According to this method there were worked out studies and designs covering 58 localities in the region of Opolskie voivodship in the years 2003-2008. The works in question were conducted by scientific workers and students from Institute of Landscape Architecture at Wrocław University of Environmental and Life Sciences in cooperation with Marshal Office of Opolskie Voivodship, within the frames of the Program of Revitalization of Villages. In 2008 roku there was completed investigation (analyses and tabled surveys) regarding the degree of usage of elaborations supplied. To this end questionnaires were circulating for comment in communities offices, while in villages local inspections took place. The aim of those undertakings was determination of the way the mentioned elaborations affected the appearance of particular localities, as well as the life of their inhabitants. As it results from questionnaires and interviews, the most important for particular localities proved to direct contact with the persons preparing elaborations and the fact that local dwellers became familiar with information about unique cultural values, often disregarded, featuring particular villages